

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

İKTİSAT FAKÜLTESİ MECMUASI

REVUE
DE LA FACULTÉ DES SCIENCES ÉCONOMIQUES
DE L'UNIVERSITÉ D'ISTANBUL

YAZI İŞLERİ HEYETİ
Comité de Rédaction :

Ord. Prof. Ömer Lûtfi BARKAN

Prof. Dr. Sabri F. ÜLGENER

Prof. Dr. Orhan TUNA

21 inci Cilt	Ekim 1959 — Temmuz 1960	No. 1 - 4
--------------	-------------------------	-----------

İBNİ HALDÜN : *Mukaddime*, Türkçeye çeviren : Zakir Kadiri Ugan, 1954, Üç cilt, C. I, Sf. 1 - 718, C. II, Sf. 1 - 658, C. III, Sf. 1 - 460, Maarif Vekâleti Şark Klâsikleri Serisi, No. 25.

XIX. asırda Pirizâde Sahip Efendi tarafından Türkçeye tercüme edilen ve son faslı Cevdet Paşa tarafından tamamlanan «İ. H. Mukaddimesi», çeyrek asırdan beri genç Türk okuyucuları için âdetâ yabancı bir dil ile yazılı bir mahiyet almış idi. Bir taraftan harf değişmesi, öbür taraftan ağdalı Türkçe, «Mukaddime» yi tarihi ve sosyal ilimlerle meşgul gençler için yabancı kılmağa kâfi idi. Bu yüzden yeni harflerle ve sade Türkçe ile yapılmış bir tercüme ihtiyacı şiddetle hissedilmekte bulunuyordu.

Bu defa tanınmış Türkiyatçılarımızdan olan Zakir Kadiri'nin üç ciltlik tercümesi, bir kaç senedenberi sosyoloji kitaplığımızı zenginleştirmiş bulunuyor. Eser hakkında başkaları tarafından şimdiye kadar bir kitabiyat yapıp yapılmadığını bilmiyoruz. Biraz geç kalmış olmakla beraber bu vazifeyi biz, şimdi ifaya çalışacağız.

Üç cildi 1836 sahife tutan bu tercüme, ilk tercümeyi yapanlar kadar salâhiyet sahibi birisi tarafından yapılmıştır. Bu salâhiyetin maddî işaretleri, C. I başındaki 8 sahifelik İbni Haldun biyografyasında, 15 sahifelik ve İbni Haldun'la bazı sosyoloğların mukayesesine hasredilmiş kısım, nihayet 3. cildin sonundaki 30 sahifelik şerhlerde görülmüyor. Bu kısımlarda mütercim, aynı zamanda bir İbni Halduncu mütefekkir olduğunu da isbata gayret eylemektedir¹.

Filhakika mütercim Z. Kadiri sadece bir çevirici değil, aynı zamanda mütefekkirin sistemini sosyoloji tarihi, sosyolojik metodlar sahası içine yerleştirmesini, kıymetlendirmesini, gereken yerleri şerh etmesini bilen bir fikir adamı olduğuna göre kendisini zamanımızın Türk İbni Halduncuları arasında saymakta hiç bir mahzur yoktur.

Zakir Kadiri, «Mukaddime» tercümesine bir önsöz yazmış, ayrıca üç cilt tutan tercümenin sonlarına şerh şeklinde tefsirler, izahlar ve ilâveler yapmıştır. Önsöz iki bölümden ibarettir. Birincisinde İ. H.

[1] Zakir Kadiri Ugan, Kazan Türklerinden olup Kazan'ın Samara çevresindeki Orta-Kandal köyünde, 1878 de doğmuş, Buhara, Mısır ve İstanbul'da ilâhiyat ve felsefe tahsil etmiş, Çarlık devrinde hürriyet mücadelelerine katılmış, Rusça ve Arapçaya derinden vukufu olan tipik bir mütefekkiridir. 1954 de Ankara'da vefat etmiştir. Hayatı ve eserleri hakkında şu değerli kaynaktan faydalanılabilir: Hamit Zübeyr: Türk Yurdu, 1954, Sayı: 239, Sf. 428 - 430.

nun otobiyografyasının hülâsası verilmekte, ikincisinde sosyolojisinin başlıca karakterleri gösterilmektedir².

Zakir Kadirî, her şeyden evvel Arap İctimaiyatçısının hal tercümesinde görülen siyasi hayat nev'ini ve hükümdarlarla münasebet kurmağı, sistemi için bir kaynak sayıyor: «İ. H., hükümdarlar katında bulunmasaydı **Mukaddime**'yi bu şekilde mükemmel olarak yazamazdı³». Müverrihliği, öyle basit bir tarihçilik değildir: «Tarih'i XIV. asırda değil, çağımızda dahi tarihçilerin pek azının kavrayabileceği bir şekilde kavramış ve tarîf eylemiştir⁴». Tarihe dayanan sosyolojinin babasıdır: «Dünya sosyologlarının üstadı olan İ. H., cemiyetler halinde birbiriyle yardımlaşarak insanların dünyayı imâr ve yaşayışları için gereken geçinme vasıta, esbab ve âletlerini hazırlamalarını «**Umran**» adıyla ve sosyoloji ilmini de **İlm-i Tabiat-ı Umran** ismi ile anar⁵».

Mukayese usulünün bir tatbikatı :

Ötedenberi İ. H. ile meşgul olan Garplı mütefekkirler ve müslüman muharrirler biteviye mukayese yapmaktan hoşlanırlar. Z. Kadirî de bu zümreye giriyor. Tercümesinin başına yazdığı uzun önsözün mühim bir kısmı kültür tarihinin muhtelif ânları ile İ. H.'u birleştirmeye hasredilmiştir. Mütercimnin bizi geniş bir zihniyet çevresine ilâten bu mukayeselerine işaret etmeği, metodoloji tarihini problemci ve mukayeseli gözle takip edenler için faydalı saymak mümkündür.

I. — İbni Haldun ve Farabî :

Zakir Kadirî, «Mukaddime» sahibinden bir kaç asır evvel gelmiş olan Farabî'nin sosyolojisi ile «Mukaddime» yi karşılaştırmaktadır. İ. H., tarih'i bir «Fen» olarak vazederken Farabî'den bahsetmiş, onun iki eserini zikreylemiş, fakat kendisinin onu geçtiğini düşünmüştü. Z. Kadirî, «Medinet-ül-Fazıla» ya işaret ederek Farabî'li Türk mütefekkirinin, İ. H.'un düşüncesi hilâfına, «sosyal ve siyasi hayat kanunlarına ait ilk temelleri atmış ve tohumları ekmiş» olduğunu söylüyor

[2] Bk. İbni Haldun: Mukaddime, Cilt I, 1954, İstanbul Maarif Vekâleti Şark - İslâm Klâsikleri serisi, No. 25, Sf. 1 - 718, Önsöz.

[3] Bk. Kz. C. I, Sf. X.

[4] Bk. Kz. C. I, Sf. X.

ve ilâve ediyor: «Buna rağmen İ. H.'un dehâsı küçültülemez. Bu ilmi müstakil hale getiren İ. H.'dur».

II. — İbni Haldun ve Machiavelli :

Vaktiyle Üniversitemizde profesörlük etmiş olan Prof. H. Ritter'in bir araştırmasına atfen, Arap mütefekkirinin meşhur İtalyan politika felsefecisi ve «Prens» müellifi Machiavelli ile mukayese edildiğine sadece işaret olunmaktadır.

III. — İbni Haldun ve Montesquieu :

Bu mukayese «Garp ve Garp edebiyatı tarihi» isimli Rusça bir eserin sahibi olan A. Krimsky'ye atfediliyor. «İslâm Montesquieu'sü» sayılan İ. H.'un bu cephesine bir çok Garplı mütefekkirler de işaret etmişlerdir.

IV. — İbni Haldun ve Tolstoy :

Mütercimin mukayeseci zihniyeti kendisine yakından vâkıf olduğu Rus dili ve kültür tarihi içinde Tolstoy'u hatırlatmaktadır. Bedevilik ile hazeriliği, köylülük ve şehirlilik olarak tefsir eden Z. Kadiri, İ. H.'un bedevilik psikolojisine ait beğenici ve beğendirici izahı ile Rus edibinin köylü sevgisi arasında benzerlik görmektedir.

V. — Sosyalizm ve İbni Haldun :

Mukaddime, sosyoloji kollarından iktisadî içtimaiyatı alâkalandıran bir çok mühim problemlerin ipuçlarını vermektedir. Bunlardan biri de emek ve çalışma müessesesinin ehemmiyeti ile ilgilidir. Z. Kadiri bu nokta ile sosyalistlerin iktisadî kıymet hakkında düşündüklerini birbirine bağlıyor: «İ. H., kazanç ve hayatta faydalandığımız her nesnenin insanın emek ve çalışmasının, sa'y ve amelinin kıymeti olduğunu söylemekle sosyalist bir fikir ve nazariyeyi ileri sürmüş ve sosyalist nazariyenin temelini atmıştır». Yalnız çalışma mahsulü olarak ortaya çıkan mülkiyet hakkında sosyalistlerden ayrılır: «Mülk ve

[5] Bk. H. Ritter, Cilt 1 ve Bk. Mukaddime tercümesi, Önsöz, Sf. XXIV

[6] Oriens, 19.

[7] Bk. Kz., Sf. XIII.

[8] Bk. Kz., Sf. XXIII.

sermaye meşru yollarla elde edildikten sonra masûndur. Ne Devlet, ne de cemiyet bu sermaye ve mülklere el uzatamaz⁹.

VI. — Ürbânizm ve İbni Haldun:

İ. H., beldelerin teşekkülünü, morfolojik ve fizyolojik yönleriyle izah etmiştir. Bu ciheti gözönüne olan mütercimimiz şöyle düşünüyor: «İ. H.'un şehirlerin kuruluşu hakkındaki fikirlerini okuyan kimse, XX. asırda yetişen bir sosyoloğun ve şehir işleri mütehasssının ilmi raporunu okuyur imiş gibi bir hisse kapılabilir¹⁰».

Bu gibi mukayeselerin, meselâ bu arada sosyalizm ile İbni Haldunizm mukayesesinin doğruluk ve sağlamlığından ziyade araştırmağa ve araştırılan teorileri karşılaştırmaya, insanlık tarihinin muhtelif zaman ve mekânlarında yaşamış büyük mütefekkirlerin birbirlerinden habersiz olarak birleştikleri hususları belirtmeğe teşvik edici olan terbiyevî taraf ehemmiyetlidir.

Z. Kadirî'nin «Mukaddime» ye ilâve ettiği anlayışlı ve anlatma cehtiyle dolu kendi «Mukaddime» sinin bir hususiyeti de, İbni Haldun'un Arap folklorunu alâkalandıran ve eski Arap kabilelerindeki kâhinlerin gaibden haber verme kabiliyetlerini izah eden görüşlerine Türk şamanizmine ve eski Türk «şaman - kam» larına ait görüşleri katmasında görülüyor ve böylece eski Arap «Arraf - Bilici» leriyle eski Türk şamanları arasında bir mukayese denemesi yapıyor ve diyor ki: «İ. H.'un haberi olsaydı kendi kavminden yetişen kâhinlerden bahsettiği gibi bizim meşhur şaman (kam - baksi) lerimizden de bahsetmiş olurdu. Bilindiği gibi vaktiyle bütün Türk kavim ve ırklarının kavmi bir dini olan şamanizmin rehberleri Arap kâhinlerinin vazifesini görürlerdi¹¹».

İktisat Fakültesi sosyoloji ve sosyal ilimler metodolojisi öğretimi esnasında öğretici ve öğrenici zümrelerinin âcil ihtiyaçlarını karşılayan bu yeni tercüme için takdirden başka bir diyeceğimiz yoktur. Söylenecek tek şey mütercimin, memleketimizdeki son yarım asırlık

[9] Bk. Kz., Sf. XXII.

[10] Bk. Kz., Sf. XXII.

[11] «Mukaddime» mütercimi, tanınmış Türkiyatçılarımızdan olduğu için bu noktayı salâhiyetle ele alıyor. Bk. Kz., Sf. XV - XXII. Z. K.'nin bu neviden sosyolojik meselelerle alakalı neşriyatının bir listesi Not. 1 de gösterilen kaynakta mevcuttur.

XX. asırda yetişen bir sosyoloğun ve şehir işleri mütehasssın ilmi «İbni Haldun'un Garplı göziyle anlaşılması» devresine karşı kayıtsız kalınmasıdır. 3. cild sonunda verilen kitabiyat bilgisinde ne XVI. asırdan XIX. asır ortasına kadar devam eden İbni Haldun'un Türk tarihçileriyle idamesi, ne de son 40, 50 yıllık devrenin Avrupaî mânaîaki İbni Haldunculuk hareketlerine işaret bile edilmiyor. Çok muhtemel ki merhum çeviricimiz, bunları herkesçe bilinen şeyler sayarak lüzumsuz bulmuş olsun. Bugün aramızdan ayrılmış, ebediyete göçmüş olan mütercime Tanrıdan rahmet diliyelim. — F. Z. F.
